

УДК 330.341."737"(477)

В.К. Сідельнікова

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Теоретичне підґрунтя аналізованої проблеми пов'язане з відсутністю чіткого алгоритму створення Стратегії сталого розвитку в Україні. Необхідність її в нашій країні давно визнана на папері на законодавчому рівні, але реально існують проблеми щодо практичних кроків в цьому напрямку. Мета статті – сформулювати ключові характеристики і пріоритети сталого розвитку економіки України в контексті впливу глобальних процесів.

У результаті проведеного дослідження було проаналізовано прояви глобалізації у контексті сталого розвитку. Під час викладу основного матеріалу, на основі діалектичного методу та методу узагальнень доведено, що можливість подальшого розвитку залежить не тільки від економічного використання наявних економічних і природних ресурсів, а, в першу чергу, від спроможності формувати принципи і критерії власної діяльності у відповідності до закономірностей розвитку об'єктивного світу. У статті визначено проблеми і перспективи реалізації концепції сталого розвитку України, обґрунтовано напрями формування національної парадигми сталого розвитку. Враховуючи особливості сьогодення і тенденції глобалізації для досягнення сталого розвитку є необхідним комплексний підхід: екологічна безпека, економічна стабільність, соціальне благополуччя. Реалізація Концепції сталого розвитку забезпечується за допомогою цілеспрямованої політики, яка включає державний, регіональний та місцеві рівні вирішення відповідних питань, правові, фінансові та організаційні засоби.

Ключові слова: сталий розвиток, глобалізація, стратегія сталого розвитку.

Теоретические основы рассматриваемой проблемы связаны с отсутствием четкого алгоритма создания Стратегии устойчивого развития в Украине. Необходимость ее в нашей стране давно признана на бумаге на законодательном уровне, но реально существуют проблемы относительно практических шагов в этом направлении. Цель статьи – сформулировать ключевые характеристики и приоритеты устойчивого развития экономики Украины в контексте влияния глобальных процессов.

В результате проведенного исследования были проанализированы проявления глобализации в контексте устойчивого развития. В ходе изложения основного материала на основе диалектического метода и метода обобщений доказано, что возможность дальнейшего развития зависит не только от экономного использования имеющихся экономических и природных ресурсов, а, в первую очередь, от способности формировать принципы и критерии собственной деятельности в соответствии с закономерностями развития объективного мира. В статье определены проблемы и перспективы реализации концепции устойчивого развития Украины, обоснованы направления формирования национальной парадигмы устойчивого развития. Учитывая особенности настоящего и тенденции глобализации для достижения устойчивого развития является необходимым комплексный подход: экологическая безопасность, экономическая стабильность, социальное благополучие. Реализация Концепции устойчивого развития обеспечивается с помощью целенаправленной политики, которая включает государственный, региональный и местные

уровни решения соответствующих вопросов, правовые, финансовые и организационные методы.

Ключевые слова: устойчивое развитие, глобализация, стратегия устойчивого развития.

Theoretical foundations of the problem associated with the lack of a clear algorithm for creating a Sustainable Development Strategy in Ukraine. Need for it in our country has long been recognized on paper at the legislative level, but really there are problems concerning the practical steps in this direction. The purpose of the article – formulate key characteristics and priorities of sustainable development of economy of Ukraine in the context of the impact of global processes.

The article analyzed the effects of globalization in the context of sustainable development. During the presentation of the basic material on the basis of the dialectical method and the generalizations shown that the possibility of further development depends not only on economical use of available economic and natural resources, and, above all, on the ability to shape the principles and criteria of its own activities in accordance with the laws of development of the objective world. The article defines the problems and prospects of implementing the concept of sustainable development of Ukraine, the directions of the formation of a national sustainable development paradigm. Given the characteristics of the present trend of globalization and to achieve sustainable development is necessary integrated approach: environmental security, economic stability, social well-being. Implementation of the Concept of sustainable development is ensured by deliberate policy, which includes national, regional and local levels to address relevant issues, legal, financial and organizational methods.

Key words: sustainable development, globalization, sustainable development strategy.

Постановка проблеми. Проблематика глобалізації, з огляду на її значну багатогранність і суперечливість, широко досліджується науковцями в усьому світі. Економічна глобалізація сприяє посиленню взаємозв'язків між країнами світу, зростанню обсягів міжнародної торгівлі, розширенню масштабів діяльності ТНК і, водночас, загострюють питання, пов'язані з ефективним природокористуванням і сталим економічним розвитком.

Концепція сталого розвитку – одна з найбільш важливих та дискусійних парадигм кінця ХХ – початку ХХІ століття. За останні десятиліття в Україні було створено багато програм та концепцій щодо напрямів переходу до ринкової економіки, але питання про механізми та напрями переходу до сталого розвитку залишалося поза увагою, хоча є дискусійним і привертає дедалі більшу увагу не тільки сучасних науковців, а й спільноти. Діючі нормативно-правові акти, розроблені національні програми, нарешті закони, не охоплюють всі боки цієї багатогранної і складної проблеми – переходу України до стійкого розвитку. Отже, необхідно дослідити проблеми, пов'язані з

втіленням концепції сталого розвитку в Україні та визначити основні напрями їх вирішення.

Аналіз актуальних досліджень. Екологічним аспектам глобалізації та її співвідношенню із концепцією сталого розвитку присвячено наукові праці сучасних українських науковців: О. Білоруса, І. Вахович, А. Гальчинського, З. Герасимчук, Н. Піскулової, Е. Семенюка, Н. Стукало, Т. Туниці, С. Циганова.

Ціннісно-світоглядні та культурологічні аспекти переходу до стійкого розвитку розглянуто у роботах Т.Д. Гайворона, Л.С. Гордіної, В.Г. Горшкова, Д.С. Єрмакова. Науково-теоретичні проблеми переходу країн до сталого розвитку аналізували В.І. Данилов-Данильян, Ю.Г. Дем'яненко, М.М. Моїсеєв, Р.А. Перелет, А.І. Субетто. Базові засади управління розвитком досліджували, наприклад, І.К. Бистряков, В.М. Гриньова, Л.І. Антошкіна, О.І. Ковтун та інші.

Незважаючи на актуальність, проблема переходу до сталого розвитку залишається дискусійною та потребує подальшого розгляду, особливо в контексті національних особливостей її формування та реалізації.

Мета статті – сформулювати ключові характеристики і пріоритети сталого розвитку економіки України в контексті впливу глобальних процесів.

Виклад основного матеріалу. Основою дослідження у сфері глобалізації стали ключові атрибути і підходи до вимірів, наслідків і перспектив глобалізаційних процесів, проблеми узгодження економічних та екологічних інтересів, особливості трансформування ролі і функцій суб'єктів міжнародних економічних відносин у ході глобалізації та транснаціоналізації економіки. У вітчизняній і зарубіжній літературі з проблем глобалізації досить часто пропонуються наукові підходи, що базуються переважно на економічній складовій цього процесу. Так, відомий американський економіст Дж. Стігліц, характеризуючи суть глобалізації, називає її головними проявами знищення бар'єрів на шляху вільної торгівлі та тіснішу інтеграцію національних економік [7]. Дж. Сорос, у свою чергу, розуміє під глобалізацією розвиток глобальних фінансових ринків, посилення могутності ТНК і збільшення їх впливу на

національні економіки [5, с. 15].

М. Стігер у своїх дослідженнях проблем глобалізації робить спробу надати власне комплексне бачення цього процесу і тому аналізує його економічний, політичний і культурний виміри у системі, але при цьому ігнорує питання екологічного виміру [10, с. 37, 56, 69].

Погоджуючись з С.А. Цигановим, у контексті наукових підходів до трактування суті глобалізації, заслуговує на увагу позиція науковців Міжнародного інституту сталого розвитку, які зауважують, що більшість визначень глобалізації зводяться до її розуміння як інтернаціоналізації у глобальному масштабі. Разом з тим фахівці цього інституту наводять класифікацію інших визначень даної економічної категорії, де глобалізація розглядається крізь призму одного з таких понять: міжнародна лібералізація, вестернізація і модернізація, детериторизація та універсалізація. Але у межах усіх цих визначень ігноруються проблеми сталого розвитку [9, с. 6].

А. Гальчинський, розглядає глобалізацію як планетарний механізм, який органічно поєднує в собі комунікаційний інструментарій взаємодії, з одного боку, Людини з Людиною, а з другого – Людини і людства взагалі з природою та біосферою [2, с. 17]. Підхід А. Гальчинського вважаємо надзвичайно актуальним сьогодні. В умовах жорсткої експлуатації природних ресурсів другу частину наведеного визначення, за думкою С.А. Циганова та А.М. Яншиної, слід взяти за відправну точку для розробки теоретичної основи і головних атрибутів нової хвилі глобалізації, ключовим з яких має стати чітка міжнародна екологічна політика, оскільки сучасні дискусії у межах проблематики глобалізації певною мірою втратили екологічний контекст.

Розробка ідеї сталого розвитку почалася восени 1983 р., коли згідно з резолюцією 38/361 Генеральної Асамблеї ООН було створено Міжнародну Комісію у справах навколишнього середовища та розвитку. За визначенням Комісії ООН зі сталого розвитку (1992р.), його мета – задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь

задовольняти свої потреби. Теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від розвитку за екстенсивною моделлю [8, с.7].

На 19-й Спеціальній Генеральній асамблеї ООН («Ріо+5», червень 1997 р.), відзначалося, що брати участь у розробці і впровадженні стратегії збалансованого розвитку повинні усі сектори суспільства. Ця сесія зобов'язала усі країни сформулювати і розробити до 2002 р. національні стратегії збалансованого розвитку, що відображають внесок і обов'язки усіх зацікавлених сторін.

Проблеми глобального сталого розвитку мають регулюватися і вирішуватися шляхом виконання майбутнього глобального договору. Такий договір запропонував у 1999 р. на форумі в Давосі Генеральний секретар ООН Кофі Аннан. Глобальний договір потрібен обов'язково за участі всіх зацікавлених сторін і країн. Надійні глобальні зобов'язання необхідні, оскільки національних дій вочевидь недостатньо, щоб мати справу з викликами, які генерує сучасний світ і глобальна економіка. Країни, що розвиваються, а також транзитивні країни мають, очевидно, зміцнювати свої інституції, які зайняті проблемами розвитку (включаючи і сталий), ефективніше використовувати природні ресурси [1].

Новітнім здобутком ООН у вивченні проблематики сталого розвитку став підсумковий документ зустрічі «Ріо+20» «Майбутнє, якого ми прагнемо». «Ріо+20» – скорочена назва Конференції ООН зі сталого розвитку, що відбулась у червні 2012 р. у Бразилії та являє собою форум для обговорення і розробки ініціатив у межах концепції сталого розвитку. В цьому документі учасники зустрічі, присвяченої проблематиці «зеленої економіки» у контексті концепції сталого розвитку, викорінення бідності та посилення його інституційних механізмів, задекларували наміри відносно інтенсифікації міжнародного співробітництва з метою подальшої активної імплементації наведеної концепції на всіх рівнях для підтримання продовольчої безпеки і повної

зайнятості, соціального захисту населення, безперебійного водопостачання і санітарії, ефективного природокористування тощо [9, с. 8; 4, с. 19].

Парадигма сталого розвитку включає в себе вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості та відсутності расової й національної дискримінації. У країнах, де на державному рівні зазначені вимоги ігноруються, в поняття сталого розвитку намагаються вкласти «зручний» зміст, вихолощуючи справжній. Так, в Україні термін «сталий розвиток» часто вживають для означення лише неухильного зростання економічних показників країни, її регіонів, міст, сіл та окремих галузей економіки. Інколи до цього додають здійснення безсистемних заходів щодо збереження довкілля та поліпшення санітарних умов проживання й праці людей.

В результаті попередньої господарської діяльності в Україні склалася вкрай нераціональна структура природокористування, яка є наслідком нагромадження за багато десятиріч структурних деформацій господарства, домінування природомістких галузей промисловості, ресурсо- та енергомістких технологій, переважне використання невідновлювальних природних ресурсів, сировинної орієнтації експорту, надмірної концентрації виробництва в окремих регіонах держави. Нинішня структура економіки в цілому залишається неефективною та екологічно небезпечною. Енергомісткість валового внутрішнього продукту не знижується. Структурна перебудова економіки відбувається в основному як нерегульований з точки зору сталості процес. Зношення основних фондів, яке в деяких галузях доходить до 90 %, є причиною низької економічної ефективності виробництва, високих енергетичних ресурсних та фінансових затрат, що визначає низьку якість продукції і її неконкурентоздатність [3].

Екологічна ситуація в Україні носить кризовий характер. Рівень техногенного навантаження на природне середовище перевищує аналогічний показник розвинутих держав в 4-5 разів. Зменшуються інвестиції в природоохоронне будівництво та фінансування природоохоронної діяльності,

що сприяє збільшенню ризику великомасштабних аварій та катастроф. Окреме місце займають проблеми, пов'язані з аварією на ЧАЕС, негативні наслідки якої не мають світових аналогів.

Всі ці фактори призвели до кризового стану здоров'я населення. Тривалість життя є набагато нижчою, ніж у розвинутих країнах, зменшується народжуваність, зростає смертність населення.

Попередній соціальний стан різних груп і прошарків населення суттєво змінився. Наявною є відсутність елементів сталості соціальних структур суспільства та його маргіналізація. Незадовільним є пенсійне забезпечення в Україні [3].

Все це створює серйозну загрозу для злагоди в суспільстві та його стабільного розвитку. Для України важливо знайти свою специфічну, адекватну сучасним умовам форму сталого розвитку. Об'єктивна необхідність цього пошуку обумовлена низкою причин, основна з яких пов'язана з загальними системними трансформаціями, котрі спостерігаються в державі та характеризуються розгортанням спочатку суспільних відносин, а потім і всієї сукупності господарських відносин.

Також, перехід України на шлях сталого розвитку обумовлений офіційним приєднанням України до Рамкового документу ООН «Порядок денний на XXI століття», підписанням нашою державою ряду міжнародних договорів, які зобов'язують уряд вести країну шляхом сталого розвитку. Є численні напрацювання вітчизняних науковців з проблем впровадження сталого розвитку, наявний досвід застосування метрики вимірювання сталого розвитку (МВСП) на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Світове співтовариство, у відповідності з рішеннями ООН, також багато приділяє уваги для започаткування сталого розвитку України. Особливе місце належить міжнародному проекту «Програма сприяння сталому розвитку в Україні», реалізація якої почалася наприкінці 1994 року за ініціативи Програми розвитку ООН та Агенції США з міжнародного розвитку.

Робочим планом ПРООН передбачено чотири основні напрями реалізації, а саме:

- супровід Концепції сталого розвитку України та її відпрацювання на регіональному рівні, сприяння роботі Національної ради з питань науки, інновацій та сталого розвитку, публікація матеріалів з питань сталого розвитку, відкриття і підтримка сторінки в Інтернеті з питань сталого розвитку;

- впровадження принципів сталого розвитку України на основі розробки еколого-економічної моделі розвитку сировинної галузі України в сучасних умовах;

- розробка основних напрямів вдосконалення економічного механізму природокористування та системи фінансування природоохоронної сфери відповідно до ринкових умов господарювання та адміністративної реформи;

- законодавча, інвестиційна та інформаційна підтримка екологічного бізнесу [6].

У процесі переходу сталого розвитку держава повинна створити систему програмних та прогнозних документів, а саме: національну стратегію сталого розвитку; довгострокові та середньострокові прогнози розвитку, а також ефективну систему взаємодії «центр-регіон» з передбаченням жорсткого дотримання низки обмежень. Повинні бути чітко визначені цільові орієнтири, які б характеризували якість життя, природного середовища та економічного розвитку.

Є зрушення у підготовці та затвердженні законодавчо-нормативних актів, які мають перспективний характер. Можна виокремити: Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів»», «Стратегія розвитку України у період до 2020 року», нові Бюджетний та Податковий кодекси.

Однак при їх розробці допущені нестиківки окремих положень, не

враховані фінансові можливості забезпечення сталого розвитку нашого суспільства, не надаються механізми реалізації цих законодавчих актів. Із року в рік держава бере займи у зовнішніх кредиторів для покриття потреб.

Таким чином, для того аби не залишитися на узбіччі світового прогресу, Україна потребує активного впровадження та застосування у повсякденних практичних діях засад сталого розвитку. Необхідним кроком в цьому напрямку має стати розробка та ухвалення «Національної стратегії сталого розвитку України» з чіткою регламентацією стратегії і тактики переходу України до сталого розвитку. Стратегія повинна стати основою для розробки законодавчих актів, повинна передбачити забезпечення високої якості життя та здоров'я людей, їх екологічної та соціальної захищеності за рахунок збалансованого соціально-економічного розвитку, оптимального використання природно-ресурсного потенціалу країни з урахуванням потреб майбутніх поколінь.

В короткостроковій перспективі стратегічною метою сталого розвитку України повинне бути подолання економічної та структурної кризи, що розвинулись в період переходу до ринкової економіки та демократичного громадського суспільства. В довгостроковій перспективі акценти розвитку будуть зміщуватися з економічних на еколого-соціальні та з матеріальних на духовно-моральні й інформаційні. Почне формуватися нове суспільство.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають підстави для наступних висновків.

Враховуючи особливості сьогодення і тенденції глобалізації громадського життя, для досягнення сталого розвитку є необхідним комплексний підхід:

- екологічна безпека: стратегічна мета – збереження і відновлення природних екосистем, стабілізація та поліпшення якості навколишнього середовища, зниження викидів шкідливих речовин і т.ін.

- економічна стабільність: метою є створення соціально й екологічно ефективної економіки, що забезпечує гідний рівень життя громадян,

конкурентноздатність продукції. Важливою цільовою настановою повинно стати забезпечення економічного розвитку переважно на вже освоєних територіях.

- соціальне благополуччя: основною метою є збільшення середньої тривалості життя населення, планування родини та раціоналізація особистого споживання, поліпшення середовища існування людини, розвиток його соціальної активності, забезпечення рівних можливостей в одержанні медичної допомоги, соціальний захист уразливих груп населення.

Реалізація Концепції сталого розвитку забезпечується за допомогою цілеспрямованої політики, яка включає державний, регіональний та місцеві рівні вирішення відповідних питань, правові, фінансові та організаційні засоби.

Пріоритетними на сучасному етапі слід вважати заходи з підвищення якості життя усього населення планети без збільшення масштабів використання природних ресурсів до ступеню, що перевищує можливості Землі як екологічної системи.

Гармонізація ставлення суспільства до природи на теренах України і перехід до сталого розвитку потребують консолідації українського суспільства, усвідомлення громадянами і керівництвом держави своєї єдності, чіткого визначення національних стратегічних інтересів країни та реалізації політики сталого розвитку щодо їх практичного забезпечення.

Література

1. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму / О.Г. Білорус. – К., 2003. – 380с.
2. Гальчинський А. Принципи ноогенези в контексті вчення В. Вернадського / А. Гальчинський // Економіка України. – 2010. – № 5. – С. 16-29.
3. Закон України «Про концепцію переходу України до сталого розвитку». Проект. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.mns.gov.ua/laws/laws/nuclear/92.htm>

4. Лиско Л.Р. Економічна теорія сталого розвитку: світоглядні та методологічні чинники становлення / Л.Р. Лиско, Т.Ю. Туниця // Економічна теорія. – 2012. – №4. – С. 19-28.

5. Сорос Дж. О глобалізації ; [пер. с англ. А. Башкирова]. – М. : Изд-во Эксмо, 2004. – 224 с.

6. Сприяння сталому розвитку України. Проект та пропозиції подолання кризи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.undpsust.kiev.ua/>

7. Стиглиц Дж. Глобалізація: тривожні тенденції / Дж. Стиглиц. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://profilib.com/chtenie/105539/dzhozef-stiglits-globalizatsiya-trevozhnye-tendentsii.php>

8. Фоміна М.В. Проблеми сталого економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія / М.В. Фоміна ; М-во освіти і науки, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М Туган-Барановського. – Донецьк : [ДонНУЕТ], 2010. – 359 с.

9. Циганов С.А. Проблеми сталого розвитку у контексті неоліберальної моделі глобалізації / С.А. Циганов, А.М. Яншина // Економіка України. – 2013. – №4 (617). – С. 4-14.

10. Steger M.B. Globalization: A Very Short Introduction. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 144 p.